

TÓTH ERZSÉBET (1951) Budapest

TÓTH ERZSÉBET

Egy büszke nő

„Magam talán középre állok.
Talán este van, talán alkonyat.
Egy bizonyos: Későre jár.”
Pilinszky János

(ne fossál, bébi)

Neked se könnyű, kislányom, mióta meghaltak az ivócimboráid – jegyezte meg Apám a maga őszinte, karcos stílusában, tele szeretettel. Mindazonáltal igaza volt, mikor ezt mondta, tíz-tizenöt éve, már nem élt Cypi és Szervác, Novák Béla azóta halt meg, hogy már apám is meghalt. Sose felejttem, amikor együtt festették újra a lakásomat, úgymond, ivócimboráimmal, és Novák Béla gyakran felordított a lépcső tetején apámat idézve: „Bárgyú bánatos barmok!” – majd festett tovább.

Ez a mondat azóta is érvényes, sőt! Csak már alig él valaki közülük. A festőbrigád oszlopos tagja volt az említetteken kívül: Zagyi Lajos, Holtság Albert – bár ő inkább a társaság kedvéért jött – és Cyprián, aki gyakran csak táviratival volt jelen: „Bocs, most nem tudok jönni.” Szervác igazi munkát végzett, én addig annyit tudtam csak róla, hogy nyomdász is a versei mellett, most kiderült: szobafestőnek és mázolóknak is kitűnő. Igazi munkás volt, ha kellett, egy kortyot se ivott, amíg festett, és így volt értelme annak, hogy munkásköltő. Szerintem ő volt a magyar Pasolini, és hagyjuk a múlt időt. Ma is az, ha képes valaki beleolvasni a verseibe. Apám persze főtekintély volt, sokáig hahotázva idézték mondatait, történelemleckéit, melyekre szükség is volt, hiszen már mindenkinek megvolt a családi történelme, a történelemórákra el se jártak nagy valószínűséggel, annyi eszük volt már, hogy a könyvekben csak hazugság van, Kádár bérenceinek sajátos ötvenhat-értelmezésével, mely szerint a csőcselék meg akarta dönteni a néphatalmat. Persze, minden család egy külön történelem, a szovjet birodalom kiszolgálói sem tehetnek mást, mint amit diktálnak nekik. A sok családi történet mind külön lélek, nem propaganda, hanem átélt megaláztatás, félelem, élni akarás, küszködés. Ez a sok történet adja a nemzet lelkét, ami egyszer-egyszer, nagyon ritkán, de emlékezetesen, fellázad. Ötvenhat képeit és történelmét a mai napig rendületlenül hamisítják, mégse sikerül nekik mindent letagadni. Csak a nép közben meghal, fiaik meg cinikusak, nincs erejük már, csak éldegélni. A lakásfestés idején szökött szárba szerelmünk Péterrel, időnként otthagytam a brigádot, felöltöztem, és mentem. „Böske randevúra megy” – ezt tiszteletben tartották. Fel sem merült bennem, hogy valami eltűnik a lakásból, méltatlan gondolat lett volna, mígnem aztán hónapokkal később feltűnt, a bokszernek nyoma veszett. Igazi, kemény fiúknak való darab volt, azt se tudom, hogy kerülhetett Judit nénihez, akinek egyébként csupa míves ezüsttárgyai voltak. Biztos Lajos vette magához, gondoltam, neki igazán szüksége volt rá a pesti éjszakában, amikor felöntött a garatra, és mindenkinek nekiment, aki megérdemelte. „Majd én meg-

Részlet egy életrajzi regényből.

mutatom, ki itt a körorvos!” – kiabálta vérben forgó szemmel például, ezt magam is láttam. Álomban ne jöjjön elő. (Azóta Lajos is meghalt.) Anyám meg főzött nekik szorgalmasan, babgulyás, húsoleves stb., és akkor a desszertekről, főleg a somlói galuskáról nem is beszéltem. A lakás ki lett festve, a macskának külön szobája volt, bár ő az egészséget a sajátjának tekintette, úgy nézett rám, mint aki csak megtűrt személyként létezem. (Egyébként azt a lakást sokáig jóhiszemű, jogcím nélküli lakóként birtokoltam, hiába hagyta rám Judit néni kézzel írt végrendeletében. Az önkormányzattal folytatott reménytelen, hosszú levelezés után lettem bérlő, miután Csoóri javasolta, hogy keressem föl Hubay Miklóst, aki akkor az Írószövetség elnöke volt. Az Írószövetség még Kádár bérencei szemében is tekintély volt.)

Úgy múltak el az évtizedek, hogy nem volt időm észrevenni. Ma már, ki se merem mondani, hány éves vagyok, de azért pontosan tudom, bár nem foglalkozom vele. Csak az esik piszok rosszul, ha azt hallom magamról: „egy idősebb hölgy” vagy netán „néni”, pedig milyen igaz. Csak az ember nem látja magát megöregedni, akik vele élnek, azoknak se igen tűnik föl, anyám mindig azt mondta, hosszás szemlélődés után: „Milyen szép vagy!” Ha azt kérdezte: „Mikor voltál a Marikánál?”, tudtam, már ideje lenne mennem a kozmetikushoz. Ő aztán őszinte volt, kilencvenhez közeledve is megjegyezte, ha valami nem volt rendben rajtam szerinte, ez vagy az a sál nem illik az összképbe, túl sok, vagy valami szín nem jön össze a másikkal, ezzel vitt a sírba, mint gyakran megjegyeztem neki, s lám, még mindig élek, ő meg már nem mond semmit, hiszen porladó hamvaiban nem szólhat hangosan, én mégis hallom. Hiszen ő nevelt, és nevel azóta is. Azok az évek bizony rajtam vannak, a szememben, az öltözködésemben, a hanghordozásomban, mindig azt hiszem, most helyette is élek, nem szabad szégyent hoznom rá, sokan ezt túlságos függőségnek tartják, de nem érdekel: kitől függjön az ember, ha nem az anyjától?

Még élt, amikor 2017-ben, a szívműtétem után Balatonfüreden lábadoztam, és Kláriék lehozták őt is, ragaszkodott hozzá, hogy meglátogasson. Nagy nehezen összekaptam magam, és mentünk húgommal a Tescóba vásárolni, persze kocsival. Mire visszaértünk, ő édesdeden aludt az ágyamban, de rögtön felébredt: hol voltatok ilyen sokáig? Akkor történt, hogy a mellettem fekvő nővel összebarátkoztunk, és kiismert alaposan, vagy tíz, tizenöt évvel volt fiatalabb nálam. Szép nő lehetett valamikor, és még akkor is az volt, bár férje okozott neki egypár infarktust. Szokásos kórházi helyzet: jönnek-mennek a tizen-, huszon-, harmincéves nővérek, osztják a gyógyszert, vérnyomást mérnek, az egyik egyszer azt mondja nekem: „Tóth néni”. Akkor nem szóltam semmit, csak utána jött rám a dühroham, mire Ildikó megszólalt mellettem: „Én tudtam, hogy ebből a néniből baj lesz.” Nevettünk. Végül is mit mondhatott volna egy tini a félholtak tűnő, valóban idős hölgynek, aki még mindig fiatalnak gondolja magát? Vagy nem tudom minek, csak néinek nem.

Fülembe cseng Zsuka barátnóm kedves intelme hasonló esetekre: „Ne fossál, bébi!” Ehhez tartom magam.

(egy büszke nő)

Ahhoz is bátorság kell, hogy egy 1993-ban, vagyis 28 évvel korábbi verseskötetemet újralapozzam, nemhogy még oda merjem adni valakinek. Márpedig most ez történt. Szóltam húgomnak – akinek átadtam a stafétabotot a Lakiteleki Filmszemle zsűrijében –, szóljon Agócs Sándornak, nem porladózik-e még az Antológia Kiadó nyomdájában a raktár valamelyik sarkában egypár példány az általuk kiadott *Arcod mögött május* című verseskötetemből, mert ha igen, kérek belőle. Így is lett, Klári hozott belőle húsz példányt. Most ennek teszem ki magam. Huszonnyolc év még az örökkévalóság előszobájának sem tekinthető szerintem. Majd megkérdezem Borgest, ő a szakértő.

Miután már az a tíz példány is elfogyott legutóbbi könyvemből (*Kínai legyező*, Nap Kiadó, 2021), amit pár napja féláron vettem, és amire egy fillér támogatást nem kapott Sebestyén Ilona, a kiadó vezetője, most kénytelen vagyok ezeket a könyveket ajándékba adni valakiknek.

Tisztában vagyok vele, hogy se Puzsér Róbert, se Kepes András nem vagyok, hogy sorok kígyóznának az asztalom előtt aláírásomért epedezve, de azért örülnék egypár olvasónak. Így morfondíroztam volna 2021 őszén, a végre megtartott Könyvhéten, a Vörösmarty téren üldögélve, ha lett volna időm. De nem volt, mivel mindig beszélgettem valakivel, pályatárs, jó és rossz írók, ilyen-olyan dilettánsok, ismerős, akárki, dedikáló társaim, olvasókra kiéhezett szerzők, amikor Ilona rám szólt: „Erzsikém, várnak rád.” Odanéztem. Harminc év körüli, magas, szimpatikus férfi várt rám. Sorra rakosgatta elem az asztalra eddig megjelent könyveimet, tíz-tizenkét könyv lehetett. Aláírná nekem ezeket? – jött a szokásos kérdés. Természetesen, örömmel, válaszoltam, és nekiálltam dedikálni. A nevét már másnapra elfelejtettem, jellemző. De az arca a mai napig előttem van. Írás közben azért belelapoztam a könyvekbe: látszott, hogy ezeket a darabokat eddig ugyan nem olvasta senki. Lehet látni azt egy könyvön. Nyilván rendelhette valamelyik internetes könyvesbolttól. „Hogy sikerült ezeket ilyen szépen összegyűjteni?” – kérdeztem. „Sikerült” – válaszolt szűkszavúan, aztán azért beszélgettünk egy kicsit, mesélek neki a kiadóm sanyarú helyzetéről, hogy nem kapott pénzt, és úgy kell mindenkit rábeszélnem, hogy vegyen belőle stb. Észrevettem ugyanis, hogy a könyvkupacban nincs a *Kínai legyező*ből. „Tényleg? Hát veszek én” – mondja, és már megy is az eladókhöz. Aláírom azt is, közben megjegyzi: „Maga egy büszke nő.” „Igen, és honnan lehet ezt tudni?” „Lehet” – mondja, és kedvesen elköszön.

Végül aztán nem lett baj az *Arcod mögött május* című könyvben közölt versekből, rendben voltak. Sőt, néha felsóhajtottam örömben: Jézusmária, én ilyeneket írtam? Abban jelenhetett meg végre a *Vallomás* című vers, amit még '81-ben, a lengyel szükségállapot idején írtam. Egy valódi Szolidaritás-plakátra felkasíroztuk a verset, de sem úgy, sem a tiszta fehér papíron nem jelenhetett meg tíz évig. Az igazi kincs azonban a könyv végén volt. Egy az egyben ott volt Szikszai Karcsi velem készített interjúja 2001-ből.

Az Egy végtelen vers közepétől a Nádastó vendéglőig
Beszélgetés Tóth Erzsébettel

Idő: 1991. IV. 14.

Hely: Tóth Erzsébet lakása

Ritkán robban be költő úgy a magyar irodalomba, ahogy Tóth Erzsébet az 1970-es évek végén berobbant. Az *Egy végtelen vers közepe* című kötetét fenntartás nélkül fogadta a kritika, s nem volt olyan folyóirat, újság, mely ne közölt volna szívesen a verseiből. Második kötete, az 1982-ben megjelent *Gyertyaszentelő*, ha lehet ezt a közhelyet leírni, még ígéretesebb pályát jósolt a költőnek. Több-ször jelölték József Attila-díjra, de politikai magatartása miatt rendre kihullott az akkori kultúrpolitika rostáján, mint ahogy a Radnóti-díjat is az utolsó pillanatban vonták meg tőle. Aztán egyre kevesebbet írt, s a kecsegtető irodalmi karrier helyett inkább a csöndet, az elhallgatást választotta.

Olyan ruhában fogad, amitől a szó szoros értelmében a lélegzetem is eláll. Leginkább egy zsákhhoz hasonlít, amit előzőleg kifestettek, majd telifoltotak-toldoztak a legrikítóbb színű anyagokkal.

– A regényíró ruhám – mondja Tóth Erzsébet. – Épp most küldték az amerikai barátaim. Azt írták, ebben a ruhában úgysem lehet az utcára kimenni, legalább megírom a várva várt regényemet. Tényleg gyönyörű darab. Ha mégsem írom meg, a barátaim mindenesetre megtették a magukét. Bár mostanában megint nem lesz időm regényt írni, csupán a te tiszteletedre vettem föl. Elvégre költőiséggel akarsz beszélgetni, ha jól gondolom.

– *Pontosabban arról, hogy miért nem írsz.*

– Én mostanában is költő vagyok, csak nem írom le a verseket. Kormos István húsz éven keresztül nem írt, és ezért még senki sem vonta kétségbe, hogy ő költő. Ezzel szemben rengetegen vannak, akik jelenleg is írnak, meg is jelentetik a műalkotásaikat, de senkinek se jutna eszébe költőnek nevezni őket. Legfeljebb néhány tudatlan embert tudnak becsapni, akik azt hiszik, hogy a költő az, akinek a neve alatt bizonyos szövegek megjelennek.

– *De te mégiscsak ígéretes karrier előtt álltál. Mások fele ekkora tehetséggel már az ötödik kötetüknél tartanak.*

– Azért engem is bánt, hogy az utóbbi időben nem foglalkoztam annyira a versírással. Egyszerűen nem éreztem szükségét annak, hogy írjak. Nem a visszhangtalanság miatt, hiszen igazán nem voltam „visszhangtalan” költő, amikor abba hagytam. Egyébként ritkán, de azért még írok verseket, csak az a fajta ösztönzőerő, ami az indulásomnál jelen volt, az mára már megszűnt. Mert engem a karrier, az irodalmi élet sohasem ösztönzött, mint ahogy nem irigyeltem senkit az esetleges karrierje miatt. Talán most Zalán juthatna eszembe, aki fantasztikusan sokat ír, közben nagyon szép dolgokat, de gyöngébbeket is... Szóval a karierről Zalán jut eszembe. Hát ő befutotta. De nem hiszem, hogy azt írta meg, amit én írnék. Tehát ilyen értelemben nem is hasonlíthatom össze magamat vele. Ő egy más típus. Az én önbizalmamat az bizonyítja, hogy amikor nem érzem annyira a szükségét, nem írok. Remélem, ha majd írni fogok, ugyanúgy oda fognak rám figyelni, mint azelőtt. Emlékszem, éveken keresztül mindössze két versem jelent meg, és akkor találkoztam valakivel, aki emlékezett arra a kevésre, amit tőlem olvasott. Ugyanakkor vannak költők, akik naponta jelennek meg, és egyetlen sorukra sem emlékszünk, csak tudomásul vesszük, hogy ez az ember írogat.

– *Te mindig is az ellenzék oldalán álltál. Sőt, az 1980-as szentendrei tanácskozáson az első voltál, aki a nagy nyilvánosság előtt számon kérted Kádár Jánostól a bűneit. Most, a rendszerváltozás után (ha ugyan ezt annak lehet nevezni) azt hinné az ember, hogy Tóth Erzsébet, ha nem is képviselő vagy követi tanácsos valamelyik egzotikus országban, de rangos pozíciót tölt be egy fontos hivatalban. Ezzel szemben hosszú ideig édesanyád zöldségboltjában dolgoztál...*

– Ne haragudj, de ülni egy ilyen-olyan íróasztal mellett, ahol a ceruzától a vécépapírig, a számítógéptől az igazgatóig minden a Kádár-rendszerből maradt itt, ezt én nem tartom karriernek. Azt hiszik rólam, hogy jó költő vagyok – voltam, mindegy. És döbbenet állnak a tény előtt, hogy évekig zöldséget árultam, most pedig kávéfőző és italkimérő vagyok egy vendéglőben, amely családi vállalkozás. Ha sehol nem dolgoznék, vagy valakivel eltartatnám magam, senkinek nem tűnne fel. Hozzá tartozik az igazsághoz, hogy egyszer tettem egy kísérletet. Tavaly ilyentájt levélben megkérdeztem a Hitel szerkesztőségében Nagy Gáspárt, hogy volna-e rám szükség. Nem volt. Most ez egy ilyen világ. Nincs szükség még azokra sem, akik mindennap ott ülnek, mindennap telefonálnak. Hát akkor gondold el, hogy lett volna rám, aki egyetlen félnék levelet írtam.

– *Említetted, ha ritkán is, de azért írsz még verseket...*

– Ez alatt a tíz év alatt sikerült egy kötetre valót írnom.

– *Miért nem jelentetted meg?*

– Hiába van ma Magyarországon húszezer kiadó, ha egyik se jön hozzám azzal, hogy Erzsébet, a maga kötetére várunk. Amíg nem jön egy ilyen irányú kérés, én csak annyit tehetek, hogy megírom a verset. Örülhetek, ha megírom. Jó közérzetem lesz tőle, de ez a legtöbb, amit tehetek. Nem fogok szervezkedni ezért, hogy meg is jelenjen. Erre most nincs időm, pedig van egy kötetem, ami kiadásra vár. A verseknek ugyanis az a sorsuk, hogy kiadják őket, de engem nem érdekel a megjelenés. Ilyen helyzet állt elő. Teljesen hidegen hagy. Ráadásul a közelmúltban megjelent dolgok is alig jutnak el hozzám. Amíg minden újságosnál lehetett kapni Alföldet vagy Tiszatájat, megvettem. De most? Jó, ha félévben egyszer bemegyek a belvárosba, és amit az Írók boltjában meg lehet kapni, azt megveszem. Sajnos nem tudok arról sem, hogy készült-e valami fontos mű, amit nem olvastam. Pilinszky, Nagy László vagy Csoóri óta, hogy a verseknél maradjak, nem tudok ilyenről. Nemrég valami munka miatt kellett volna a József Attila-kötetem. Felkutatam érte az egész lakást, de nem találtam meg. Szerencsére a szerelmemtől kaptam egyet ajándékba. Ha, mondjuk, József Attilát nem lehetne kapni, akkor kétségbe lennék esve. De így? Nincs okom a szomorkodásra.

– *Pályatársaid közül kikkel tartod a kapcsolatot?*

– Évek óta senkivel se tartom a kapcsolatot. Ez így alakult. Lehet ennek az oka, hogy végül is költőként kerültem velük kapcsolatba, és miután már jó ideje nem találkozunk a nevemmel, nem is tudják, hogy mi van velem. Azért jólesne, ha megkeresnének, de nyilván fontosabb dolgokkal vannak elfoglalva. Egyedül Kiss Anna állított be egyszer a zöldségboltba, ami fantasztikusan jólesett. Rám nézett, és azt mondta: „Mi a fene van veled, hova tűntél? Mért nem írsz, mit csinálsz?” És hogy keressem meg, majd eldumálunk. Ott nem lehetett beszélgetni, mert tele volt vevőkkel az üzlet. Aztán megkerestem, elbeszélgettünk, elmondtam neki, hogy kész a harmadik kötetem, és abban egyeztünk meg, hogy mielőtt leadom valahova, ő majd megnézi. Nagyon szégyellem magam, de még a mai napig se vittem el hozzá.

– *Közben kiléptél az Írószövetségből...*

– Nyugodtan leírhatod, hogy az első voltam a patkányok között, aki menekült a süllyedő hajóról. Te még a tagja vagy?

– *Igen.*

– Semmi értelmű. Szép csöndben ki fog múlni Jókai Annástul, Nagy Gáspárostul, Parti Nagy Lajosostul. Szándékosan olyan neveket mondtam, akiket szeretek, annak ellenére, hogy pozíciót vállaltak ebben a tipikus bolsevik mentalitású szervezetben. Én igazán akkor voltam az Írószövetség tagja, amikor a Fiala Írók József Attila Körének vezetőségébe bekerültem Horváth Péter javaslatára. Emlékszem, amikor odamentem, még nem voltam tagja a szervezetnek, ezért sürgősen meg kellett szavazni, hogy fölvegyenek. Egyből megszavazta a tagság, erre még ma is büszke vagyok. És tudod, kiknek a társaságában voltam én vezetőségi tag? Csordás Gábor, Szilágyi Ákos, Lezsák Sándor, Elek István, Kulcsár Szabó Ernő, Csengey Dénes, Temesi Feri, Tamás Gáspár Miklós... Nem akármilyen csapat. Innen is kiléptem párszor, visszaléptem ugyanannyiszor, aztán elértem a harmincöt évet. Végül is elmondhatom, szép fiatalságom volt, ültem velük és beszélgettünk, őrvöngtünk és világot akartunk váltani. Sikerült. Nézd meg, egyikük se került a süllyesztőbe. Én sem. Akárhogy is, ma ők rendezik az ország sorsát. Egyelőre csak ilyenre sikerült. Én csak annyit szeretnék, hogy a rám bízott feladatot, ami jelenleg egy vendéglátó-ipari egységben történik, jól el tudjam végezni. Hogy a Nádastó vendéglő, mely Nadas Péter és Vajda János tiszteletére kapta a nevét, és a XV. kerület Őrjárat utca 11. szám alatt található – bár tudom, hogy ez nem a reklám helye –, szóval most az a legfontosabb, hogy itt megálljam a helyem. Ha

közben még verseket is fogok írni, az már az én bajom. Most az a legfontosabb, hogy a pacal és a babgulyás ízletes legyen, és a féldeci, amit majd adok a kedves vendégnek, valóban féldeci legyen. Bár lehet, hogy igazad van, ha kicsit jobban tülekedtem volna, talán most én is ott ülhetnék a parlamentben, mint Szokolay Zoltán. Bár én inkább Elek Istvánhoz szeretnék hasonlítani. Már éppen írni akartam neki egy levelet, hogy mi a fenének ül ott, ha nem csinál semmit, de akkor hirtelen észbe kapott. Biztosan megérezte, hogy le akarom szúrni.

– Szerinted annak idején jól végeztük a dolgunkat?

– Nekem nagyon sokat jelentett, hogy összejártunk néhányan, kimentünk az Állatkertbe, elmentünk Kiss Annához, vagy leutaztunk Simonffy Andrásához Kisorosziba. Mindez akkor történt, amikor elkezdtünk írni, és borzasztóan egyedül voltunk ebben az úgynevezett „irodalmi életben”, így aztán az is természetes volt, hogy az ember a hozzá hasonlókat kereste. Vitakoztunk, it-tunk, dicsértük vagy éppen kritizáltuk egymás verseit. Múltak az évek, és abból a tizenöt-húsz íróból végül is ketten-hárman maradtak meg, akivel az ember barátságot, szellemi rokonságot vállal. És valljuk be őszintén, a többiért nem kár. Ha nagyon ritkán összefutok velük, elbeszélgetünk, de úgy különösebben nem hiányoznak. Ami pedig a kérdésed másik felét illeti, a FIJAK az Írószövetségen belül tényleg úttörő csapat volt. Mert akkor mi olyan dolgokért harcoltunk, ami ma már természetes. Gondolj csak a lakiteleki vagy a szentendrei tanácskozásra, ami odáig vezetett, hogy fölfüggesztettek bennünket. És a nagy, komoly Írószövetségből senki sem állt mellénk. Senki se védett meg. Nem is számítottunk mi erre, mert tudtuk, hogy hol a helyünk, ismertük őket már eléggé... Hát persze hogy nem védtek meg, hanem például fölállt Hernádi Gyula a választmányban, és közölte, hogy mit akarnak ezek a fiatalok, menjenek haza, és ne „ötvenhatozzanak” itt nekünk! Erre most már ő nyilván nem emlékszik, de én emlékezem rá. És a többi író is... Leszarták az egészet. Mi halál komolyan vettük magunkat, de ők is halál komolyan vettek bennünket, bár sokan ezt most már másképp értelmezik. Számomra az is furcsa, hogy az egykori FIJAK-vezetőséget, színe-javát, szinte naponta látom a tévében, olvasom az újságban, és egyszerűen nem hasonlítanak magukra. Egyszerűen megdöbbenek azon, hogy jó, ez tényleg az az ember, akivel mi akkor ezt és ezt csináltuk? Nem ismerek rá a gesztusaikra. Megőrülök attól, amikor látom Lezsákot mint a Demokrata Fórum alelnökét – most már hál’ Istennek lemondott erről a pozíciójáról –, és arra kell gondolnom, hogy ez az ember valamit titkol előlem. Mert én őt nem ilyennek ismertem meg. Játsszani kényszerül. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy ez nem egy komoly szerep, és nem ezt kell csinálnia, csak mint tényrt regisztráltam, hogy ez az ember nem az, aki volt. És a többiek... Halottakról vagy jót, vagy semmit! Aztán Szokolay Zoltán... Elkésérítő látvány, amikor néhányszor meglátom fölszólalni a parlamentben. És sorra a többiek. Tamás Gáspár Miklós, akivel régebben olyan jól el tudtunk beszélgetni. Nyilván a szerep változtatta meg őket.

– *Pályatársaid többször jelöltek József Attila-díjra. Sőt, az elsőköteteseknek kijáró Radnóti-díj átadásakor szokásos méltató szöveget Fodor András már megírta, amikor főnről közölték, nem kaphatsz semmiféle díjat. Egyszóval, a kultúrpolitika mindig lesöpört a díjazottak listájáról...*

– Szokás azt mondani, ez nem fontos, hiszen a díjakat nem mindig a minőség elismeréséért adták. Pedig dehogyisnem fontos! Kezdetben csak ez a fontos, az ember mással sincs elfoglalva, mint a saját dicsőségével. Háromszor vagy négyszer javasoltak József Attila-díjra. Meg is kaptam volna, ha nem mondom el a szentendrei beszédemet 1980-ban, amikor, igaz, kissé átvitt értelemben, de Kádár Jánost gyilkosnak neveztem. Magukban sokan ne-

vezték őt gyilkosnak, de senki sem vette be ezt az előadásába. Nem mondom meg a nevét, de egy általam és általad is igen tisztelt személynek megmutattam az előadás szövegét még az elhangzása előtt. Azt mondta, nagyon jó, de talán ezt a részt hagyjam ki, mert erős, és nem éri meg egy ilyen gesztus, hogy miatta elvágjam magam. Én pedig arra gondoltam, az egészben ez a lényeg, és változtatás nélkül elmondtam. Nem bántam meg. Nem lettem József Attila-díjas jó kislány, de szereztem barátokat itthon is, külföldön is, akik talán csak ezután kezdték el olvasni a verseimet. Amikor megnéztem az idei József Attila-díjasok listáját, láttam, hogy Döbrentei Kornél is közöttük szerepel. Most. Hát nem lett volna nevetséges, ha én '73-ban vagy '74-ben megkapom a József Attila-díjat, amikor Döbrenteinek nem volt még semmiféle díja? Igaz, az egy más világ volt. Most már kaphatnék én is, de most meg már nem írok.

– *Ha rajtad múlna, kinek adnál díjat?*

– Bár a két megjelent kötetemet és a harmadikat még nem égettem el, mert nem hiszem, hogy elavult volna az a világ, ami az én költészetemet jellemzi, de őszintén szólva régen fordult elő velem olyasmi, hogy felsóhajtok, és azt mondom, Úristen, de kár, hogy ezt nem én írtam! Szóval igazából bajban lennék, ha én lennék a díjfelelős. Talán Szócs Gézának adnék egy igazi József Attila-díjat, de sajnos pénzt nem tudnék adni hozzá. Talán ha majd beindul a vendéglő.

– *Költészet és politika: nem idegen fogalmak egymástól, bár vannak írók, akik szeretnék különválasztani a kettőt. Ebben a magad teremtette csendben a politikai érzékenységed vajon hogy „működik” mostanában?*

– Tulajdonképpen publicisztikát írni jó lenne. Körülbelül egy éve, még a rendszerváltás előtt tettem egy kísérletet erre. A Magyar Nemzethez elküldtem egy Csurka-ügyben írt hozzászólást, amit azzal kaptam vissza, hogy a „zsidókérdést” lezártuk. Azóta nézd meg, mi történt. Magyarországon azt a szót, hogy „zsidó”, nem lehet leírni anélkül, hogy az ember különféle atrocitásokba ne keveredne. Esterházy ezt úgy oldja meg, hogy azt állítja, ilyen ember, hogy zsidó, nincs. Írástudó ilyet nem írhat le. Ezzel szemben pár ezer zsidó éhségstrájkra készült Csoóri nevezetes félmondata miatt, mert létükben érezték fenyegetve magukat. Nos, egy ilyen országban valóban nem lehet leírni azt a szót, hogy „zsidó”. Akkoriban anyám gyakran megkérdezte: „Fiam, megkezdtek már az éhségstrájkot?” Ezzel nem azt akarom mondani, hogy nem vittünk volna nekik zsíros kenyeret, ha komolyra fordul a dolog, hanem azt, hogy így, családiasan el lehet a dolgot intézni. Különben nem lehet. Mert az már megkülönböztetés. Kirekesztés. Fajelmélet. Mélymagyar-ság. Ilyen országban élünk. Ha jönne egy olyan ember, mint Bibó István, aki az egész életét a zsidókérdésre szentelné, mi történne? A tanulmányokat néhány okos ember elolvasná, de másnap ugyanúgy ott virítana a „zsidó” felirat a falon. Mások olvasnak, és mások rajzolnak. A kormánynak meg állandóan azt kell bizonygatnia, hogy nem antiszemita. Valóban nem az. Ügyetlen, rossz, minden létező hibát elkövet, de egyetlen előnye, hogy az első valóban demokratikusan megválasztott kormány. Három év múlva nyilván mások irányítják majd az ország sorsát, s nekik már nyilván könnyebb dolguk lesz. Addigra már semmi privatizálni-, lopnivaló nem marad, minden energiáját a tényleges feladatokra fordíthatja. Egyébként, bármennyire is tisztetem, de Orbán Viktor sem lesz jobb miniszterelnök Antall Józsefnél. Legfeljebb ügyesebb.

– *Visszatérve az irodalomhoz: remélem, harmadik köteted hamarosan a boltokba kerül. S aztán?... Kérdezem ezt azért, mert szerintem egy ilyen tehetségű ember, mint te, nem engedheti meg magának, hogy kivonuljon az irodalomból.*

– Nézd, a csendre, a változásra mindenképpen szükségem volt, hiszen ha ugyanúgy élek, mint annak idején, írhattam volna ugyanazokat a verseket napszámban, de ennek már nem sok értelmét láttam. Valami mást akartam írni, és még most is ez van bennem, ez a bizonyos elégedetlenség. Ugyanakkor azt az új formát, amiben talán ki tudnám fejezni magam, még nem igazán találtam meg. Remélem, hamarosan ennek is eljön az ideje.

Szikszai Károly
(*Élet és Irodalom*, 1991. május 31.)

Mindez harminc éve történt. A mai harmincévesek talán szívesen olvasnak néhány kiegészítő információt. Dr. Antall József (1932–1993) haláláig az első demokratikusan választott kormány miniszterelnöke volt. Koporsóját a Parlament előtt ravatalozták fel, az óriási tömegben én is ott voltam. Orbán Viktor akkor még az ellenzék padsoraiból nemes vitákat folytatott vele.

Csoóri Sándor „nevezetes félmondata”: az akkoriban alakult Hítel folyóiratban *Nappali Hold* címen naplójegyzeteket adott közre, melyben az SZDSZ szerepéről is írt. Ezért az akkori sajtóban több mint kétszáz cikkben támadták.